МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«СОЦІАЛЬНО–ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2313-сп-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
В.В. Сердюк

Керівник: кандидат педагогічних наук;
доцент кафедри соціальної педагогіки та
спеціальної освіти_____ Гладиш М.О.

Рецензент _____
_____

Запоріжжя

2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра соціальної педагогіки та спеціальної освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна педагогіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____»_____2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Сердюк Віти Василівні

1. Тема роботи: «Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах громадської організації»
керівник роботи Гладиш М.О. к. пед. н., доцент
затверджена наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

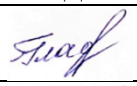
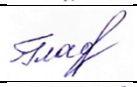
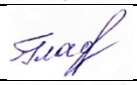
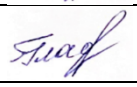
2. **Строк подання студентом роботи**: 02.12.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) дослідити соціально-педагогічної підтримки сімей як умови для гармонійного розвитку та благополуччя сімей ВПО, а також її вплив на соціальну адаптацію та інтеграцію сімей ВПО шляхом опитування 30 сімей, що отримують соціально-педагогічну підтримку; здійснити теоретичний аналіз літератури з теми ВПО; емпірично дослідити особливості соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації; розробити рекомендації як підвищать соціально-педагогічної підтримку сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.

5. Перелік графічного матеріалу: рисунків – 3, додатків – 6, з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Гладиш М.О.		
Розділ 1	Гладиш М.О.		
Розділ 2	Гладиш М.О.		
Висновки	Гладиш М.О.		

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	грудень-лютий	виконано
2	Написання вступу	березень	виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень	виконано
4	Робота над другим розділом	червень-серпень	виконано
5	Написання висновків	вересень	виконано
6	Оформлення додатків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студентка _____ Сердюк В.В.

Керівник роботи Гладиш М.О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер __ _____ __ Лещенко О.Г.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 71 с., 3 рисунки, 6 додатків, 54 джерела.

Об’єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки сім’ям внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Предмет дослідження – зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки, які впливають на функціонування, розвиток та благополуччя сімей внутрішньо переміщених осіб.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично удосконалити організацію соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб, спрямовані на їх адаптацію, розвиток і покращення соціального благополуччя в умовах громадської організації.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, систематизація, узагальнення), емпіричні (анкетування, бесіда, порівняння, експеримент).

Теоретичне значення роботи визначається теоретичною обґрунтованістю та експериментально доведеною можливістю комплексного поєднання зусиль спеціалістів процесі соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.

Практичне значення роботи полягає у дослідженні особливостей соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації; розробці рекомендації по підвищенню рівня соціально-педагогічної підтримці сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.

Галузь використання: громадські організації, освітні установи, позашкільні заклади.

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ, СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА, ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

SUMMARY

Serdiuk V. Socio-pedagogical support for families of internally displaced persons in the conditions of public organizations.

The qualification work consists of an introduction, 2 chapters, conclusions, list of references (54 titles, 4 of them in foreign language), 3 illustrations and 6 appendices on 16 pages.

The study addresses the issue of socio-pedagogical support for families of internally displaced persons (IDPs) within public organizations in Ukraine. The growing number of displaced families highlights the need for comprehensive assistance to ensure their adaptation, development, and well-being. Internally displaced families often face challenges such as disrupted social ties, economic instability, and psychological stress, which necessitate targeted socio-pedagogical interventions.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and analyze the content, forms, and methods of socio-pedagogical support provided to families of internally displaced persons in the context of public organizations.

The object of the research is the process of socio-pedagogical support for families of internally displaced persons. The subject of the research is the content, forms, and methods of socio-pedagogical support that influence the functioning, development, and well-being of internally displaced families.

The main tasks of the study are:

1) to characterize the socio-pedagogical needs of families of internally displaced persons and their specifics;

2) to analyze domestic and foreign approaches to socio-pedagogical support for internally displaced families;

3) to diagnose the challenges and needs of families during their adaptation to new living conditions;

4) to develop and test the content, forms, and methods of socio-pedagogical support provided by public organizations.

Section 1, “Theoretical research on socio-pedagogical support for families of internally displaced persons within a public organization,” explores the concept and features of socio-pedagogical support, the specifics of internally displaced families as a target group, and the role of public organizations in addressing their needs.

Section 2, “Empirical research on socio-pedagogical support for families of internally displaced persons within a public organization,” outlines the organization and methodology of the research and analyzes the results, providing practical recommendations for improving the effectiveness of socio-pedagogical support.

Keywords: internally displaced persons, social and pedagogical support, public organizations, well-being.

ЗМІСТ

Вступ……8

Розділ 1. Теоретичне дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.....…..11

1.1. Сутність соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб.....11

1.2. Внутрішньо-переміщені особи як об’єкт соціальної підтримки.....18

1.3. Роль громадських організацій у наданні соціально-педагогічної підтримки сім’ям внутрішньо переміщених осіб.....24

Розділ 2. Емпіричне дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації ……...….30

2.1. Організація та методика дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.....30

2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.....41

Висновки……..……..…46

Список використаних джерел……..……49

Додатки.....55

ВСТУП

У 2014 році виникло нове поняття для нашої держави – сім'ї внутрішньо-переміщених осіб – це сім'ї члени яких, які вимушено переїхали з окупованих територій, зони бойових дій, прифронтової зони або просто з місць, де почувалися в небезпеці під час війни, в інші населені пункти чи регіони України. До повномасштабного вторгнення в Україні було півтора мільйони зареєстрованих переселенців. Після 24 лютого 2022 року їхня кількість зросла й сягнула семи-восьми мільйонів, але частина згодом повернулася додому. Понад чотири з половиною мільйони українців зареєстровані як ВПО (а реєструються далеко не всі). Ще мільйони людей залишаються на окупованих й охоплених війною територіях, і деякі з них теж можуть стати переселенцями. Українська влада заохочує людей виїжджати з цих небезпечних зон, але це не завжди можливо; до того ж часто люди дезінформовані й не розуміють, куди їм їхати, що їх чекає на новому місці. Держава, громадські організації, благодійні фонди, волонтери допомагають їм грошима житлом, соціальними послугами. Втім, і самим переселенцям, і громадам, у яких вони оселилися, корисно, аби нові мешканці ставали повноцінними учасниками економічного життя, платниками податків, започатковували бізнеси й самі створювали робочі місця; займалися волонтерством, брали участь у роботі організацій громадянського суспільства. Дуже важливо , щоб діти в таких сім'ях як найшвидше пройшли період адаптації до нового місця проживання. Вважається що сім'ї з дітьми – одні із найбільш вразливих категорій постраждалого населення. Тобто соціально-педагогічна підтримка сімей ВПО наразі дуже важлива складова нормалізаціїї життя вимушених переселенців.

У наукових працях розглянуто різні формулювання та визначення поняття «соціально-педагогічна підтримка».

Розглядаючи поняття «соціально-педагогічна підтримка», бачимо, що воно об'єднує соціальну підтримку та педагогічну підтримку, а, отже, охоплює два

аспекти: соціальний (надання соціального захисту особистості, що потрапила у складні життєві обставини) та педагогічний (надання допомоги індивіду у розвитку його особистості та індивідуальності). Соціальну підтримку більшість учених (О. Безпалько, О. Дронова, О. Палій, Т. Семигіна, В. Скуратівський та інші) трактують як створення відповідних умов або надання допомоги з метою вирішення певної проблеми, які стосуються особистості, що перебуває у складних життєвих обставинах або переживає певні труднощі.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічної підтримки сім'ям внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Предмет дослідження – зміст, форми та методи соціально-педагогічної підтримки, які впливають на функціонування, розвиток та благополуччя сімей внутрішньо переміщених осіб.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично удосконалити організацію соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб, спрямовані на їх адаптацію, розвиток і покращення соціального благополуччя в умовах громадської організації.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

1) Проаналізувати науково-теоретичні підходи до соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб, визначити її зміст, форми та методи.

2) Дослідити особливості функціонування сімей внутрішньо переміщених осіб в умовах соціальних змін та їх потреби у підтримці.

3) Розробити програму соціально-педагогічної підтримки для сімей внутрішньо переміщених осіб, адаптовану до діяльності громадської організації.

4) Експериментально перевірити ефективність розроблених форм і методів підтримки та оцінити їх вплив на адаптацію, розвиток і благополуччя сімей.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, систематизація, узагальнення) та емпіричні (анкетування, бесіда, порівняння, експеримент, проведення порівняльного дослідження; застосування стандартизованих опитувальників: опитувальник копінгів стресу (COPE) К. Карвера, М. Шейєр, Дж. Вейнтрауб

(адаптація О. Расказової, Т. Гордєєвої, Є. Осіна), «Стратегії подолання кризового стану» (модель BASIC PH) «Опитувальник СпілбергераХаніна»)

Наукове значення роботи визначається теоретичною обґрунтованістю та експериментально доведеною можливістю комплексного поєднання зусиль спеціалістів процесі соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.

Практичне значення роботи полягає у дослідженні особливостей соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації; розробці рекомендації по підвищенню рівня соціально-педагогічної підтримці сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

1.1. Сутність соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб

Щодо феномену «соціальна підтримка» досі тривають дискусії вчених. Соціальну підтримку ми розглядаємо як трансакційний комунікативний процес, що включає вербальні та/або невербальні форми взаємодії, спрямовані на обмін фізичними й психологічними ресурсами. Її основна мета полягає в підвищенні благополуччя отримувача, посиленні його впевненості у власних копінг-стратегіях та компетенціях, а також у підтвердженні його належності до соціальної мережі, яка слугує буфером проти негативного впливу стресових ситуацій. Дослідники одностайно визнають складність соціальної підтримки, що постає як багатовимірний конструкт із трьома основними аспектами: функціональним, структурним та оціночним [32, с. 57]. Таким чином, соціальну підтримку можна розглядати з трьох позицій: як ресурси соціальної мережі, як конкретні дії підтримки та як оцінку цієї підтримки. Ці три виміри відповідають мережі осіб, які надають допомогу (структурний аспект); різновидам наданої допомоги (функціональний аспект); і сприйняттю та оцінюванню цих ресурсів отримувачем, який перебуває в центрі мережі (оціночний аспект).

Автори Б. Готліб, С. Коен, Б. Учені висловлюють думку, що важливим проявом оціночного виміру є фактична/здійснена підтримка (фактичне надання конкретних видів підтримки) і сприйнята підтримка (сподівання/впевненість особи щодо доступності підтримки для себе за будь-яких обставин у майбутньому) [12, с. 15]. Спільну позицію виражають дослідники К. Каніасті, Б. Лейкі, Ф. Норріс, Дж. Пірз, І. Сарасон, які теж пропонують розмежування вже

здійсненої підтримки та сприйнятої підтримки і вважають, що саме сприйняття того, що інші приймають, люблять та поважають, є головними соціальними ресурсами [9, с. 12]. Значущість показника сприйнятої підтримки розкрито у визначенні, запропонованому Словником психологічних термінів: «це сприйняття людиною, що про неї піклуються, що вона матиме допомогу від інших людей, і що вона є частиною соціальної мережі, сприятливої до неї, і так є в дійсності» [21, с. 64]. Важливість врахування цього конструкта демонструють результати досліджень Т. Макдауелл і Дж. Серович щодо сприйнятої соціальної підтримки, яку респонденти вважали більш значущим показником позитивного психічного здоров'я, тоді як ефект фактичної підтримки на їхнє психічне здоров'я був мінімальним, що виявило парадоксальність значної важливості сприйнятої підтримки в порівнянні з фактичною [13, с. 214]

Соціальна підтримка розуміється нами як особливий тип контактів та взаємовідносин індивіда зі своїм безпосереднім соціальним оточенням, пов'язаний з наданням ресурсів розвитку та задоволенням його соціальних та психологічних потреб дій життєвого циклу, людина виявляється включеним у безліч соціальних контактів, з яких і знаходить ресурси розвитку та підтримки благополуччя. Соціальна підтримка як особливий модус контакту із соціальним оточенням відіграє ключову роль підтримка розуміється нами як особливий тип контактів та взаємовідносин індивіда зі своїм безпосереднім соціальним оточенням, пов'язаний з наданням ресурсів розвитку та задоволенням його соціальних та психологічних потреб.

Феноменологію соціальної підтримки на різних онтогенетичних етапах розвитку людини можна описувати, виходячи з наступної схеми [8, с. 215]:

1) Джерела підтримки. Як джерела підтримки можуть виступати батьки, близькі та далекі родичі, близькі друзі, однокласники та інші однолітки, знайомі, представники конфесійних об'єднань, наставники, вчителі, психологи, лікарі тощо.

2) Факт дійсності її отримання. Традиційно в дослідженнях соціальної підтримки прийнято розділяти соціальну підтримку на прийняту (реально

прийнята людиною допомогу від інших людей) і сприймається (суб'єктивне переконання та віра людини в те, що в разі потреби вона отримає необхідні ресурси від свого соціального оточення) форми підтримки.

3) Зміст підтримки. Йдеться про тип ресурсів, який надає індивіду соціальне оточення. Найчастіше дослідники орієнтуються типологію, запропоновану Дж. Хаусом (House, 1981), у якій було виділено чотири типи соціальної підтримки: емоційна, інструментальна, оцінна та інформаційна. Емоційна підтримка - це форми поведінки та дій іншого, які демонструють людині почуття симпатії, любові та турботи стосовно нього.

Інструментальна підтримка - прямі, що безпосередньо підтримують дії іншого по відношенню до людини [17, с. 63].

Оціночна підтримка – надання іншої інформації щодо оцінки дій, досягнень або успіхів людини. Інформаційна підтримка – надання іншим інформації, яка потрібна даної людини у конкретний час.

4) Спрямованість підтримки. Ця характеристика підтримки показує напрямок, в якому йде обмін ресурсами: людина може надавати підтримку іншим людям (провайдер підтримки) або є об'єктом підтримки дій з боку Іншого (реципієнт підтримки). Теоретичною основою для аналізу вікових особливостей соціальної підтримки найчастіше у сучасних дослідженнях виступає концепція екології розвитку У. Брон-фебренера та «модель конвою» Р. Кана та Т. Антонучі.

Соціоекологічний підхід У. Бронфенбреннера виходить із припущення, що на розвиток людини та її психологічний добробут впливає безліч взаємопов'язаних факторів мікро-, мезо- та екзо та макро рівня. Мікросистему для індивіда створюють його безпосередні відносини та взаємодії всередині якогось одного обмеженого соціального простору (setting). Наприклад, для дитини мікросистема розвитку визначається безпосередніми контактами та стосунками з батьками, родичами та однолітками з його домашнього оточення [23, с. 146].

Мезосистема формується із взаємодій між двома або більше мікросистемами (або соціальними просторами), яким дитина належить:

наприклад, між сім'єю та школою – на відносини дитини з батьками можуть впливати її стосунки з однокласниками в школі. Екзосистему утворюють елементи соціального середовища, які впливають на розвиток дитини, навіть якщо вона сама безпосередньо в їх функціонування не включена. Наприклад, це можуть бути несприятливі ситуації на роботі, що впливають на соціальний та психологічний добробут батьків та обмежують їх фінансові, тимчасові та інші ресурси. Макросистему складають суспільні процеси та рішення, які визначають базові можливості інших систем: політика держави [8, с. 215].

З віком люди схильні зберігати існуючу мережу власних соціальних зв'язків, хоча при цьому в її структурі можуть відбуватися зміни. Створюючи та підтримуючи протягом тривалого часу соціальний зв'язок, індивід поступово дізнається про «сильні» і слабкі сторони та учасників своєї соціальної мережі зберігати існуючу мережу власних соціальних зв'язків, хоча при цьому в її структурі можуть відбуватися зміни. Створюючи та підтримуючи протягом тривалого часу соціальний зв'язок, індивід поступово дізнається про «сильні» і слабкі сторони та учасників своєї соціальної мережі. Ці знання дозволяють диференціювати відносини та оточувати себе людьми, здатними здійснювати різні функції та пропонувати різні види підтримки: наприклад, від одних можна розраховувати отримувати емоційну підтримку.

Дитина швидко запам'ятовує комунікативні патерни та сигнали, на які реагують батьки. Зокрема, Д. Мосьє та Б. Рогофф виявили, що у віці від 6 до 13 місяців діти виявляються здатними використовувати різні стратегії і жести як засоби привернення уваги матері для подолання труднощів. По суті, йдеться про те, що вже в ранньому віці дитина починає формувати певні внутрішні психічні структури, що регулюють цілісність з опорою.

Підтримка, одержувана дитиною від батьків протягом перших років життя, формує такий простір відносин, у якому стає можливим його благополучний соціальний та психічний розвиток

Починаючи формуватися в ранньому дитинстві, а потім у дошкільному та молодшому шкільному віці, досвід взаємодії дитини з людьми зі свого

найближчого оточення поступово формує її сприйняття соціального світу та якості відносин у ньому. Добре підтримана дитина знаходить почуття безпеки у відносинах, довіру до людей і себе, не боїться виявляти ініціативу і досліджувати новизну. Дитина, у якої ресурси оточення в дефіциті, з великою ймовірністю матиме високу тривогу перед соціальними контактами та підвищеною чутливістю до загрози відкидання [32, с. 47].

Підтримка, одержувана дитиною від батьків протягом перших років життя, формує такий простір відносин, у якому стає можливим його благополучний соціальний та психічний розвиток. Якщо батьки створюють підтримуюче середовище для дитини, здійснюють необхідний догляд і піклуються про його благополуччя, він може засвоїти цей соціальний досвід і, згодом, використовувати його у створенні власного соціального життя. І навпаки, як показав Дж. Боулбі, якщо батько чи мати не мають характеристик «допомагаючого» або «доступного» об'єкта, то у дитини розвиваються патерни.

Цей висновок знайшов своє підтвердження у дослідженнях соціальної підтримки. Зокрема Т. Антонуччі та Х. Акіяма показали, що дитячо-батьківські відносини та особливості соціальної підтримки в ранньому дитинстві можуть впливати на розвиток структури та якості мережі соціальних зв'язків людини [28, с. 135]:

1) паттерн «сім'я-друзі» пов'язані з отриманням соціальної підтримки із боку близьких членів сім'ї та друзів;

2) паттерн «нуклеарна сім'я – розширена сім'я» дозволяє дітям отримувати соціальну підтримку від близьких та далеких членів сім'ї;

3) патерн «нуклеарна сім'я» пов'язані з підтримкою дитини лише близькими членами сім'ї.

М. Левітт та Н. Франко виявили, що якість дружніх відносин дитини безпосередньо взаємопов'язана з особливостями її сімейної підтримки. Ті випробувані, які говорили про високий рівень соціальної підтримки, яку вони отримують від членів сім'ї, відзначали і наявність у себе якісних і, що немало важливо, взаємних дружніх зв'язків. Підтримка з боку сиблінгів у сім'ї у

відсутності настільки значних корелятів, проте було відзначено її взаємозв'язок із наявністю в дитини почуття «дружби», що у системі його контактів із друзями [21, с. 53].

У підлітковому віці мережа соціальних зв'язків індивіда починає суттєво змінюватись. Якщо протягом перших десяти років дитини центральні позиції в її мережі відносин були зайняті батьками, то у підлітковому віці ці місця починають заповнюватися однолітками та друзями. Цю тенденцію підтверджують дослідження соціальної підтримки, що сприймається у підлітків - її ступінь щодо батьків або залишається постійною, або починає знижуватися; водночас важливість підтримки від однолітків починає домінувати. Очевидно, що дружні зв'язки з однолітками стають для підлітків одним із найважливіших джерел соціальної підтримки.

Спираючись на «модель конвою», М. Левітт та її колегам вдалося виділити три різні патерни соціальної підтримки, що використовуються в ранньому підлітковому віці [23, с. 156].

Однією з головних завдань розвитку, яку вирішує підліток, безсумнівно, є набуття та утвердження особистісної автономії. Як не дивно, але формування автономії в підлітковому віці також потребує підтримки, незважаючи на те, що сама ця властивість начебто передбачає самостійність та незалежність у своїх вчинках та судженнях. Але впевненість, довіра до себе, здатність відстоювати свою правоту може сформуватися лише у певних відносинах, де є повага до особистісних кордонів і визнання права на відмінності індивідуальних цінностей та потреб, де прагнення самостійності підтримується повагою та інтересом, а не карається соромом та загрозою відкидання. Іноді такий простір відносин підліток може знайти в сім'ї, але часто воно виникає у спілкуванні з однолітками. Якщо спробувати систематизувати сучасні дослідження, присвячені підлітковому віку, можна виявити три погляду те що, як дитячо-батьківські відносини й стосунки з однолітками впливають на психосоціальне добробут підлітка [37, с. 145].

Перша точка зору, що сходить до психоаналітичних уявлень про підлітковий вік, сходить з гіпотези конфлікту, що проходить по системі «батьки-

однолітки». Природно припустити, що підліток, прагнучи вийти за межі батьківського контролю, буде спиратися на однолітків, що створює потенційно конфліктні напруження у відносинах з батьками. з однолітками. психосоціального благополуччя ці уявлення можна трансформувати в так звану «модель компенсації», згідно з якою емоційні проблеми підлітків з невисоким рівнем батьківської підтримки можуть бути редуковані завдяки наявності добрих дружніх зв'язків з однолітками. підлітка звернутися за соціальною підтримкою до однолітків та/або друзям.

Друга точка зору полягає в тому, що відносини з батьками і відносини з однолітками мають позитивні кореляції і однаково впливають на психосоціальний добробут підлітків, інших соціальних взаємодій, у тому числі, і з однолітками - чим безпечніше та надійніше прихильність у дитячо-батьківських відносинах, тим вище якість відносин, які будує дитина з іншими людьми за межами сім'ї. Для «моделі посилення», яка показує, як підлітки з хорошими, підтримуючими відносинами з батьками виявляються здатними будувати такі ж відносини з однолітками, і це, у свою чергу, позитивно позначається на їхньому емоційному благополуччі [12, с. 35].

І, нарешті, третю позицію описано в роботах Т. Берндта, який припустив, що сім'я і однолітки – це два паралельних «соціальних світу», а прихильність до батьків зовсім не залежить від прихильності до однолітків і, навпаки, навпаки (Berndt, 1979). Раніше, схожа ідея була запропонована К. Брітейном у його «ситуаційній гіпотезі», де стверджувалося, що батьки і однолітки мають впливом геть розвиток підлітка, але тільки у різних ситуаціях (Brittain, 1968), незалежний внесок у психосоціальний добробут підлітків.

Варто зазначити, що відносно мало було проведено фактичних досліджень щодо ситуації наявності соціальної підтримки в осіб, які живуть із психічним розладом, їхньої життєвої ситуації та чинників, які їм допомагають справлятися та вижити. Можна сказати, що дане дослідження потребує подальшого детального вивчення. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо вивчення відмінностей в індивідуальних потребах у соціальній

підтримці, конфліктних аспектів підтримувальних взаємовідносин, з питань формування інклюзивного суспільства.

Отже, сутність соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб полягає у наданні комплексної допомоги, яка включає психологічну, соціальну та педагогічну підтримку для полегшення процесу адаптації до нових умов життя. Це сприяє покращенню соціального функціонування сімей, збереженню їхньої стабільності та благополуччя, підтримці емоційного стану та розвитку необхідних навичок для подолання стресових ситуацій. Соціально-педагогічна підтримка охоплює різні форми взаємодії, зокрема консультування, навчання, організацію дозвілля та допомогу в інтеграції в нову соціальну середу.

1.2. Внутрішньо-переміщені особи як об’єкт соціальної підтримки

Вимушена внутрішня міграція розглядається як необхідне переміщення особи всередині держави, яке призводить до зміни її правового статусу через закон та на основі адміністративного правозастосовного акту та зміни місця постійного проживання. Вимушена внутрішня міграція опосередковується через воєнні, політичні події, переслідування людей на ґрунті релігії або етнічної приналежності, здійснення по відношенню до них або членів їхніх родин насильства. Концепція вимушеного переміщення населення охоплює такі міграційні рухи, як втеча, евакуація, переміщення і переселення [8, с. 134]. Міжнародна організація з міграції визначає вимушеного мігранта як будь-яку особу, яка мігрує, щоб «уникнути переслідувань, конфліктів, репресій, стихійних лих та антропогенних катастроф, екологічної деградації чи інших ситуацій, які ставлять під загрозу її життя, свободу або засоби існування» (Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції). Міжнародна асоціація з вивчення вимушеної міграції (IASFM) визначає її як «переміщення біженців і внутрішньо переміщених осіб (осіб, переміщених в результаті конфліктів), а також людей,

переміщених в результаті стихійних або екологічних лих хімічних або ядерних катастроф, голоду або проектів у галузі розвитку» (Офіційний сайт Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції).

Міжнародна організація з міграції серед вимушених мігрантів виділяє внутрішньо переміщених осіб (внутрішні вимушені мігранти), біженців та осіб, які шукають притулку (зовнішні або міжнародні мігранти) [34, с. 92].

Причинами вимушеної міграції можуть бути такі: політичні (війна, громадянська війна, політичні репресії, насильство, релігійні конфлікти, переслідування за ознакою національності, раси, релігії, соціальної групи, політичних переконань); стихійні лиха (повінь, цунамі, зсув, землетрус, виверження вулканів тощо); екологічні зміни (біологічні, фізичні, хімічні зміни в екосистемі, повільні кліматичні зміни, опустелювання, підвищення рівня моря, антропогенні катастрофи (промислові аварії, аварії, пов’язані з хімічними речовинами або радіоактивністю); впровадження проектів соціально-економічного розвитку (будівництво гребель для гідроенергетики та іригації, видобуток корисних копалин, будівництво доріг, портів, аеропортів, створення природоохоронних парків, заповідників, біосферних проектів тощо) (Офіційний сайт Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції).

Т. Жванія зазначає, що вимушена міграція являє собою зміну місця постійного проживання особи або групи осіб внаслідок воєнних, політичних подій, етнічних або релігійних переслідувань, здійснення по відношенню до них або членів їх родин насильства [22, с. 92].

В українській науковій літературі, засобах масової інформації таких людей визначають як «внутрішній мігрант», «внутрішній біженець», «вимушений мігрант», «переселенець», «вимушений переселенець», в офіційних документах – як «внутрішньо переміщені особи», що відповідає англомовному терміну “internally displaced persons” (IDPs). Саме такий термін закріплений у «Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення» Організації Об’єднаних Націй (Керівні принципи). Термін “internally displaced persons” введений у науковий обіг російсько-американським демографом Є.М. Кулішером у 1949 році на

сторінках праці «Переміщення населення в Європі», який застосовувався вченим щодо осіб, які під час Другої світової війни змушені були змінити місце свого проживання. Зауважимо, що коли питання ВПО з'явилося на порядку денному на міжнародному рівні (початок 1990-х рр.), визначення поняття ВПО не існувало. Ідентифікуючи ВПО, представник генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення зважав на такі їх особливості: недобровільний характер переміщення та переміщення у межах державних кордонів (головна особливість, яка відрізняє ВПО від біженців). Крім воєнних конфліктів, причиною переміщення населення можуть стати природні стихійні лиха, наприклад, повені, землетруси, виверження вулканів, урагани, а також антропогенні катастрофи, ядерні або хімічні аварії, проекти економічного розвитку тощо (Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН).

Проте наведене визначення ВПО обмежувалося лише тими, хто раптово або несподівано залишив свої будинки, незважаючи на те, що у ряді країн, таких як М'янма, Ефіопія, Ірак тощо, внутрішнє переміщення чітко організоване державною політикою та триває десятиліттями. ВПО стають жертвами цілеспрямованої політики, спрямованої на їх переміщення та насильницьке переселення. Така практика часто має етнічний чи релігійний характер і прирівнюється до так званої «етнічної чистки», порушуючи принципи недискримінації [8, с. 120].

Міжнародна спільнота, яка раніше за Україну зіштовхнулася з внутрішньо переміщеними особами, затвердила правову базу щодо переселенців. Головним документом, який визначає права внутрішньо переміщених осіб всередині країни, є Керівні принципи УВКБ ООН, затверджені 1998 року, а проблема переселенців є пріоритетною у світових справах. Ці принципи містять 30 положень, які не мають обов'язкової юридичної сили, проте вони містять визначення внутрішньо переміщених осіб як певної категорії населення, яка була вимушена покинути місця свого фактичного проживання, аби уникнути наслідків воєнного озброєного конфлікту, ситуацій насилля, порушень прав людини, стихійних чи антропогенних лих, а також ті, що не перетнули

міжнародно визначений державний кордон (Керівні принципи). Згідно з цим визначенням внутрішньо переміщені особи в Україні з'явились ще задовго до воєнного конфлікту на Донбасі чи анексії Криму, коли внаслідок аварії на ЧАЕС у 1986 році було евакуйоване понад 150 тис. осіб та переселено населення із 76 населених пунктів [11, с. 55-56].

E. Mooney стверджує, що вимушені міграції є причиною появи категорії населення, яка шукає притулку або всередині країни, або за її межами. Автор називає цю категорію мігрантів «вимушеними мігрантами» або «переміщеними особами», хоча її помилково називають біженцями. Тому, незважаючи на наявні дефініції, концептуалізація терміну «ВПО» все ще обговорюється (Mooney, 2005).

В Україні визначення поняття «ВПО» закріплено у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Відповідно до нього ВПО – це громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, яка на законних підставах перебуває на території України та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили покинути місце свого попереднього проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру (Закон України «Про забезпечення прав і свобод…») [10, с. 92].

Г. Гудвін-Гілл відносить до внутрішньо переміщених осіб тих, які раптово були змушені покинути власні будинки внаслідок збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і перебувають на території власної країни [12].

М. Ніколайчук під ВПО розуміє специфічну цільову групу реалізації міграційної політики, яка характеризується різнорідними ознаками, детермінованими особливими потребами, особистісними характеристиками та впливами зовнішнього середовища [32].

М. Малиха зазначає, що ВПО – це категорія населення, з якою світова громадськість стикається протягом багатьох років, проте на території незалежної

України така категорія населення з’явилася вперше. Узагальнено до ВПО автор відносить громадян держави, які через воєнні дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання з метою захисту свого життя та при цьому не перетнули межі державного кордону [29].

В. Михайловський розуміє під ВПО громадян України або осіб без громадянства або іноземців, які перебувають на території України на законних підставах і змушені та/або вимушені покинути своє житло або місце свого постійного проживання, зокрема, в результаті чи з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, постійних проявів насильства, порушень прав людини, природних чи техногенних катастроф, окупації території іноземною державою або порушень норм міжнародного гуманітарного права або інших обставин, що походять з попередніх ситуацій, які можуть радикально змінити суспільний порядок [17, с. 239].

Л. Наливайко, А. Орєшкова також дають власне тлумачення внутрішньо переміщеним особам, під якими розуміють громадян України, громадян інших держав або осіб без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання на території України, проте змушені залишити місце свого постійного проживання всередині міжнародно визнаних кордонів держави внаслідок переслідувань, загрози життя, безпеки чи свободи, відчуття наслідків насильства, зовнішньої агресії, іноземної окупації, збройних зіткнень, природних чи техногенних катастроф.

Н. Ісаєва пропонує розглядати ВПО як осіб, які покинули місце свого постійного проживання внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів (сутичок, погромів) на ґрунті етнічних, расових, релігійних, гендерних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, епідемій, катастроф природного чи техногенного характеру та знаходяться у межах державних кордонів.

Т. Кульчицький під вимушено переміщеними особами розуміє громадян держави, які через воєнні дії та їх наслідки змушені були покинути постійне

місце проживання задля убезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону [19, с. 228-230].

Варто зазначити, що поняття «внутрішньо переміщена особа» часто ототожнюється з поняттям «біженець», але це зовсім різні поняття, які навіть не можна порівнювати між собою. Головною відмінністю даних понять є те, що внутрішньо переміщені особи не перетинають кордонів своєї держави, на відміну від біженців, які шукають притулку за кордоном. Ця відмінність закріплена юридично, оскільки плутанина цих понять викликає багато суперечок: називаючи внутрішньо переміщених осіб України біженцями, можна помилково зробити висновки, що тимчасово окупована Російською Федерацією Автономна Республіка Крим та частини Донецької та Луганської областей не є територіями України.

Узагальнюючи вказані визначення, виділяємо особливості внутрішньо переміщених осіб в Україні, які відрізняють їх від інших мігрантів, – це примусове покидання місця свого попереднього проживання та переміщення у межах певних адміністративно-територіальних одиниць всередині країни.

Основними ознаками внутрішнього переміщення населення та появи внутрішньо переміщених осіб як суспільно-географічної категорії є розвиток суспільно-географічного процесу, який полягає у зміні місця проживання особи або групи осіб, перетині у процесі переміщення населення меж різних адміністративно-територіальних одиниць, тимчасовій або постійній зміні місця проживання та зайнятості населення, добровільному або примусовому характері міграційних переміщень та виступає одним із видів соціальної мобільності, змінюючи соціальний статус, рід занять тощо.

1.3. Роль громадських організацій у наданні соціально-педагогічної підтримки сім’ям внутрішньо переміщених осіб

Воєнний стан, у якому перебуває Україна, став серйозним випробуванням для всього громадянського суспільства. Це своєрідна перевірка здатності суспільства до самоорганізації та загальнонаціональної єдності. У цих умовах громадянський сектор, представлений волонтерськими та благодійними рухами, відіграє критично важливу роль. Майже кожен українець у ці складні часи замислюється, як допомогти державі, знайомим, близьким, а також зміцнити армію, яка боронить нашу землю й наших громадян.

Кризові ситуації завжди стимулюють активізацію громадянських ініціатив, виступаючи каталізатором змін у суспільстві. Основна місія громадських і благодійних організацій полягає в координації інтересів окремих громадян чи соціальних груп, що визначає цілі їхньої діяльності. У демократичних і правових державах забезпечення права на об’єднання є необхідним, оскільки воно сприяє розвитку громадянського суспільства та задовольняє природну потребу людини у спілкуванні.

Історично люди завжди прагнули об’єднуватися в осередки та організації, оскільки це забезпечувало безпеку, обмін досвідом і можливість досягати спільних інтересів. Так виникла держава – як форма суспільної організації, інструмент публічної влади, яка в сучасному світі має обов’язок захищати й підтримувати об’єднання громадян, враховуючи їхні потреби.

У світі існує величезна кількість неурядових організацій, що займаються різноманітною діяльністю: від локальних ініціатив до великих міжнародних проєктів. Такі організації стали важливими інструментами, що дозволяють вирішувати суспільні проблеми, підтримувати різні соціальні верстви населення й реально покращувати життя людей. Їхня діяльність є актуальною як у мирний час, так і під час воєнних конфліктів.

Під час війни значно зростає потреба людей у реалізації своїх прав, отриманні допомоги та захисту. У такий час громадянське суспільство

активізується, створюючи умови для ефективнішої допомоги. Кількість волонтерських і правозахисних організацій в Україні значно збільшилась, що є закономірним, адже небезпека завжди мобілізує суспільство до об'єднання. Громадські організації допомагають людям у складних життєвих ситуаціях, привертаючи увагу держави до нагальних проблем і забезпечуючи підтримку там, де держава не завжди встигає реагувати.

Основна діяльність громадських організацій полягає в реалізації соціальних, культурних, освітніх, правозахисних та гуманітарних ініціатив, спрямованих на покращення якості життя різних соціальних груп, зокрема вразливих верств населення. Вони займаються організацією та наданням різноманітних послуг, що включають правову допомогу, психологічну підтримку, благодійну допомогу, а також підтримку розвитку громад та сприяння демократичним процесам в суспільстві.

Громадські організації часто займаються такими видами діяльності. Основна з них – це соціальна підтримка та інтеграція організація допомоги для вразливих категорій населення (внутрішньо переміщені особи, люди з обмеженими можливостями, біженці тощо), сприяння їхній адаптації до нових умов життя, надання матеріальної допомоги, організація психологічної підтримки.

Іншою діяльністю є проведення освітніх заходів, тренінгів, курсів для різних категорій громадян, сприяння розвитку дітей і молоді, організація культурних подій, виставок, концертів, що підтримують культурну ідентичність та соціальну згуртованість.

Громадські організації також здійснюють правозахисну діяльність, гуманітарні ініціативи, адвокацію та лобіювання. Правозахисна діяльність – захист прав людини, підтримка справедливості, надання консультацій та допомоги у правових питаннях, сприяння рівності та доступу до справедливого судочинства.

Гуманітарні ініціативи – надання гуманітарної допомоги, організація благодійних акцій, постачання продуктів, медичних засобів, одягу та інших

необхідних ресурсів для людей, що потрапили в складні життєві обставини (наприклад, внаслідок війни, природних катастроф, економічної кризи).

Адвокація та лобіювання – вплив на політичні, соціальні та економічні процеси через ініціювання законодавчих змін, підтримку прав громадян, сприяння реформам у різних сферах суспільного життя.

Громадські організації здійснюють проведення досліджень, анкетувань, моніторинг стану соціальних проблем, що потребують вирішення на рівні місцевих громад, регіонів чи країни в цілому.

Отже, основна діяльність громадських організацій орієнтована на підтримку суспільного благополуччя, соціальну справедливість і розвиток демократичних цінностей, що сприяють гармонійній інтеграції різних соціальних груп у суспільство.

На сучасному етапі громадські організації поступово перебирають на себе виконання багатьох функцій, що раніше були сферою відповідальності держави. Вони часто можуть діяти швидше й ефективніше, використовуючи ресурси суспільства. Відповідно до міжнародних стандартів, неурядова організація – це самоврядний орган, створений переважно для досягнення некомерційних цілей. Їх діяльність визнана важливою на національному та міжнародному рівнях, що підтверджується такими документами, як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція про правовий статус міжнародних неурядових організацій.

Сьогодні громадянське суспільство в Україні стало важливим партнером держави, особливо в умовах війни. Громадські організації відіграють провідну роль у наданні гуманітарної допомоги, підтримці армії, допомозі постраждалим, переселенцям, внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям населення. Їхні напрямки діяльності включають соціальний супровід, організацію переміщення до безпечних територій, забезпечення гуманітарною допомогою, ліками, предметами захисту, реабілітацію дітей та молоді тощо.

Прикладом ефективності таких організацій є «Повернись живим», яка зібрала понад 100 мільйонів доларів на підтримку армії та передала сотні дронів,

тепловізорів і планшетів. Інші організації, як-от «Контрамарка Хелп» чи Фонд Сергія Притули, також забезпечують значну підтримку як військовим, так і постраждалим громадянам.

Громадські організації відіграють ключову роль у наданні соціально-педагогічної підтримки сім'ям внутрішньо переміщених осіб (ВПО), особливо тим, що прибули з прифронтових областей України. Вони забезпечують доступ до різноманітних ресурсів і послуг, яких часто бракує на державному рівні, а також створюють підтримку, яка дозволяє сім'ям адаптуватися до нових умов і подолати наслідки соціальної ізоляції. Особливо важливою є їх роль у наданні психологічної допомоги та соціальної реабілітації, що дозволяє знизити рівень стресу, спричинений війною, і допомогти у відновленні соціальних зв'язків, які були порушені через переміщення.

Однією з основних функцій громадських організацій є допомога у адаптації ВПО до нових соціальних умов. Це включає не лише надання базових соціальних послуг, таких як забезпечення житлом та гуманітарною допомогою, але й організацію різноманітних навчальних курсів, тренінгів та програм розвитку. В таких умовах, коли внутрішньо переміщені родини часто стикаються з економічними труднощами, громадські організації можуть стати важливими партнерами у навчанні нових професій та розвиткові необхідних навичок для забезпечення стабільності та самодостатності родин.

Зокрема, громадські організації активно займаються організацією педагогічних та соціальних програм для дітей ВПО. Вони забезпечують дітей можливістю продовжити навчання, організовують позашкільні заходи, культурні та освітні програми, що сприяють розвитку дітей, які потрапили в кризову ситуацію. Це дає можливість не тільки підтримати їх психологічно, а й забезпечити рівні можливості для освіти та розвитку, навіть у складних умовах переміщення.

Також громадські організації мають важливу роль у здійсненні правозахисної діяльності, адже часто сім'ї ВПО стикаються з порушенням своїх прав та свобод. Вони допомагають отримати необхідні документи,

організовують правову підтримку для вирішення юридичних проблем, таких як реєстрація місця проживання, отримання соціальних виплат, доступ до медичних послуг. Завдяки громадським організаціям, ці сім'ї можуть мати доступ до необхідних правових ресурсів та консультацій, що значно полегшує їхнє соціальне становище.

Не менш важливою є роль громадських організацій у сприянні розвитку соціальної інфраструктури для ВПО. Вони можуть організовувати соціальні клуби, групи підтримки, місця для зустрічей та взаємодії, що дає можливість родинам подолати соціальну ізоляцію та відчути себе частиною нової громади. Такі ініціативи сприяють формуванню соціальних мереж, що допомагають ВПО знайти підтримку серед інших людей, які пережили схожі труднощі.

Отже, громадські організації виконують багатофункціональну роль у наданні соціально-педагогічної підтримки сім'ям ВПО, допомагаючи їм інтегруватися в нову соціальну реальність, отримати доступ до важливих ресурсів та підтримки, що забезпечує їх стабільне функціонування в умовах складної соціально-політичної ситуації.

Підсумовуючи, діяльність громадських організацій у воєнний час стала надзвичайно важливою. Вони забезпечують швидку й ефективну реакцію на соціальні проблеми, сприяють зменшенню соціальної напруги, допомагають державі й суспільству адаптуватися до нових умов і зберігати стійкість.

РОЗДІЛ 2
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

2.1. Організація та методики дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації

Базою дослідження була громадська організація «Відповідальні громадяни». Вибірка – це 30 сімей ВПО.

Оцінювання потреб внутрішньо переміщених осіб (ВПО) – це комплекс процедур, спрямованих на збір та аналіз інформації щодо того, як у громаді функціонує система забезпечення прав і можливостей ВПО. Основна мета такого оцінювання – визначити, чи відповідає ця система ключовим потребам переміщених осіб.

Постійне оцінювання потреб ВПО має важливе значення для своєчасного прогнозування їхньої інтеграції в суспільство та ухвалення рішень, які сприятимуть усуненню або мінімізації негативних тенденцій у цьому процесі.

Для ефективного проведення оцінювання необхідно мати чітко визначені завдання, відповідний інструментарій та заздалегідь складений план. Успішне дослідження потреб ВПО дає змогу вдосконалити систему підтримки переселенців, забезпечуючи прийняття рішень, заснованих на актуальних і об’єктивних даних, зібраних на конкретному рівні аналізу. Хоча цей процес є трудомістким і потребує додаткових ресурсів – як матеріальних, так і людських – він залишається одним із найефективніших механізмів. Вивчення потреб є необхідним не лише на початкових етапах роботи з новою категорією громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах, а й упродовж усього періоду вирішення їхньої ситуації.

Для написання роботи було використано такі методики:

1. Опитування.

Масове опитування — це кількісний метод збору первинної інформації, який дає змогу дізнатися суспільну думку стосовно певної проблеми. Такий метод широко використовується під час планування реформ, реалізації соціальних програм або вирішення конкретних питань, що стосуються життя окремих груп населення. Наприклад, вивчення ставлення мешканців до програми розвитку населеного пункту чи оцінка рівня доступності середовища для людей із обмеженими можливостями.

Опитування є популярним та ефективним інструментом збору даних і думок. Якщо виникає потреба отримати зріз поглядів громади, опитування стає незамінним методом для оцінки її потреб, сильних і слабких сторін, а також доступних ресурсів. Воно може бути спрямоване на окремі групи населення, проте водночас дозволяє охопити значну кількість людей за місцем їхнього проживання. Крім того, цей метод є досить гнучким: опитування можна проводити дистанційно – через електронну пошту, телефоном або ж безпосередньо під час особистих зустрічей.

2. Місісіпська шкала для оцінки ПТСР (цивільний варіант).

Дана шкала є стандартизованим інструментом, розробленим для оцінки симптомів ПТСР у відповідності з діагностичними критеріями, визначеними Діагностичним і статистичним керівництвом психічних розладів (DSM-5). Цей інструмент дозволяє оцінити рівень виникнення та серйозність симптомів ПТСР у людей молодого віку.

Для проведення дослідження використовувалася адаптована версія Місісіпської шкали оцінки ПТСР, яка призначена для оцінки вираженості ПТСР у цивільних, тобто в ньому є відсутні .

Шкала складається з ряду запитань або тверджень, які стосуються конкретних симптомів ПТСР, таких як повторювані травматичні спогади або сни, уникання спогадів та рівень стресу.

Процедура заповнення шкали передбачала індивідуальні співбесіди з учасниками дослідження. Дослідник звертався до кожного учасника з рядом запитань згідно з Місісіпською шкалою для отримання інформації про наявність та інтенсивність симптомів ПТСР.

Отримані дані були оброблені та проаналізовані для визначення рівня посттравматичного стресового розладу серед внутрішньо переміщених осіб юнацького віку.

3**.** Опитувальник травматичного стресу для діагностики психологічних наслідків.

Цей опитувальник включає в себе ряд питань, спрямованих на оцінку психологічних ефектів травматичних подій, які можуть включати в себе такі аспекти, як чутливість до подразників, відчуття безпеки, поширеність тривоги чи депресії, а також здатність до адаптації після травматичних дослідів.

Вибірка – це 30 сімей ВПО, з якими проведене телефонне опитування. В ході опитування задавалися питання серед яких – чи отримували Ви раніше допомогу? (якщо так – то потім уточнення від кого і яку і коли останній раз) І питання – яку допомогу наразі Ви потребуєте? (і варіанти відповідей).

Після аналізу відповідей організація робила висновки та впровадила наступні види допомоги:

- Проведення онлайн курсів перекваліфікації (це курси на яких навчаємо на перукарів, майстрів манікюру та візажу, на бухгалтерів, на СММ, комп’ютерної грамотності).

- Проведення тренінгів з написання резюме.

Спочатку були розглянуті результати бесіди, котру провели із близько 30 сімей ВПО в телефонному опитуванні. В ході опитування мною задавалися питання серед яких – чи отримували Ви раніше допомогу? (якщо так – то потім уточнення від кого і яку і коли останній раз). І питання – яку допомогу наразі Ви потребуєте? (і варіанти відповідей).

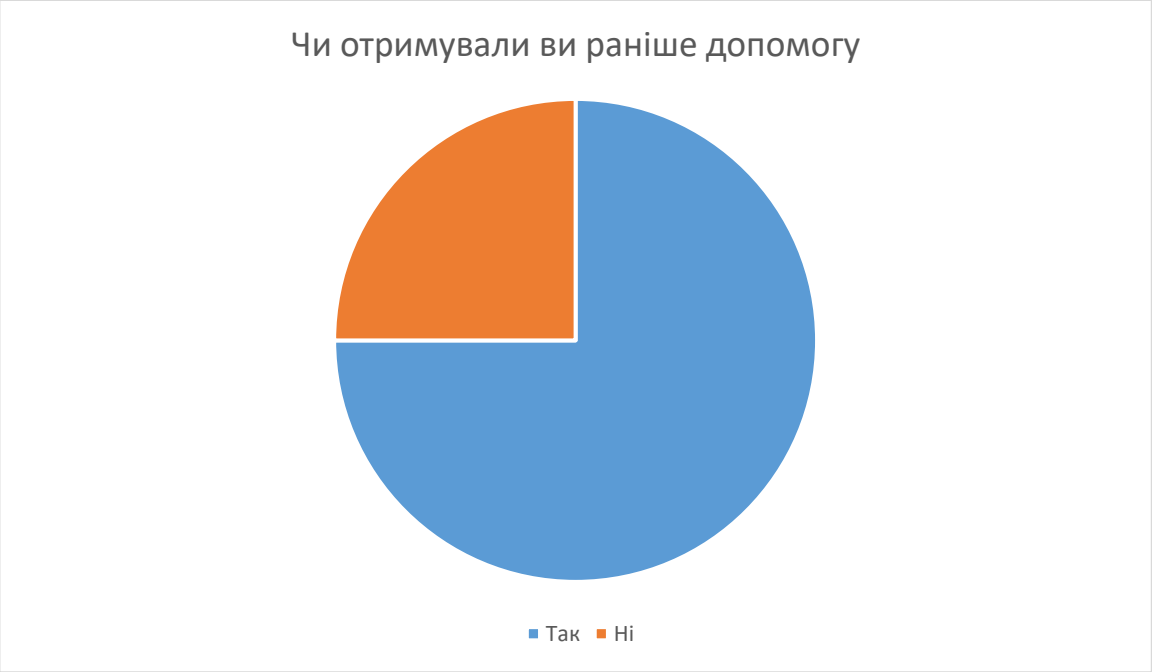

Рис. 2.1 – Чи отримували Ви раніше допомогу?

По отриманим даним бачимо, що отримувало допомогу 75% опитуваних, не отримували 25%. Від кого саме отримували допомогу вказано у Рис.2.2.

Рис.2.2 – Від кого саме ви отримували допомогу?

Отже, по результатом ми бачимо що найбільше внутрішньо переміщені особи отримували допомогу від громадських організацій та волонтерів – по 40%, від місцевої влади та релігійних організацій – по 5%. Ці дані можуть не зовсім

відповідати реальності, так як не так багато отримувачів звернули увагу на надавачів допомоги. Про це відкрито заявило 10%.

Далі було розглянуто також яку допомогу наразі потребують внутрішньо переміщені сім'ї. Результати представлені на Рис.2.3.

Рис.2.3. – Яку допомогу ви наразі потребуєте?

Таким чином, серед найбільших потреб внутрішньо переміщених сімей можна виділити соціальну допомогу 30% та психічний комфорт – 30%. У житлі та роботі потреба у 40% опитуваних.

Спершу нами було застосовано методику «Місісіпська шкала».

Отримані результати ми занесли до Табл.2.1. та Рис.2.1.

Отримані результати показали, що 33,3 % опитуваних, які були вимушено переміщені перебувають у схильності до появи травматичного досвіду. Для них характерним є прояви стурбованості про наступний день, переживання про стан у якому вони знаходяться, часто можуть виникати стресові стани. Також по отриманим результатам ми бачимо, що не проявилася схильність до травматичного досвіду у 66,7% опитуваних юнаків. Вони більш адекватно реагують на ситуацію вимушеного переміщення.

Отримані показники показали такий результат: на високому рівні у внутрішньо переміщених сімей проявилися проблеми зі сном 20%, на середньому – уникнення 23% та сенситивність 16%.

Таким чином результати дослідження PCL-C (цивільний варіант – 17 питань) показали спів падіння результатів, отже лише підтверджує показник прояву симптоматики.

Практичне значення отриманих результатів полягає у впровадженні педагогічних умов для соціально-педагогічної адаптації студентів з обмеженими можливостями в навчально-виховний процес закладів вищої освіти. Крім того, розроблено та апробовано тренінгові програми для ВПО . Може бути підготовлено методичне забезпечення, яке охоплює рекомендації, програми та форми роботи, спрямовані на підтримку процесу соціально-педагогічної підтримки сімей ВПО.

ГО «Відповідальні громадяни» на базі якої було проведене дослідження разом із партнером MERCY CORPS було реалізовано проєкт направлений на підтримку та соціальну адаптацію ВПО.

30 осіб з числа працездатного населення, що знаходяться у пошуку роботи, здобули навички з створення резюме, самопрезентації та проходження співбесіди (Career guidance training). До працездатного віку згідно українського законодавства відносяться особи віком від 18 до 59 років. В рамках програми буде приділено особливу увагу категорії жінок 45-59 років. Не менше 40% осіб, які належать до даної вікової категорії, отримали можливості навчання в рамках цього проєкту. Дане завдання впроваджувалося у тісній співпраці з центрами зайнятості, завдяки яким виявлені клієнти, що отримали дану послугу. Крім цього, учасники тренінгу отримали консультацію юриста і психолога, що повинні сприяти подальшому працевлаштуванню.

У нашому опитуванні було виявлено, що учасникам даного тренінгу ще додатково потрібні консультації юриста і психолога. Інколи людям заважають у працевлаштуванні саме психологічні бар’єри – страх відмови, невпевненість у собі при переговорах на співбесіді тощо. У деяких випадках люди потребують

консультацію юриста щодо видів договорів, юридичних особливостей працевлаштування осіб з інвалідністю. Організація має досвід з надання психологічної та юридичної допомоги в рамках реалізації проєкту з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ). Відбулося проведення 40 психологічних і 40 юридичних консультацій, які включатимуть як індивідуальне, так і групове консультування, згідно запитів учасників. Також організація має карту перенаправлень до інших організацій, якщо учасники мають більш довгострокову потребу у консультуванні, або запит, який не може бути опрацьований згідно вимог проєкту.

Загалом 200 осіб з числа працездатного населення, що втратило роботу, здобули нові навички через проходження додаткового навчання, курсів. Дану підтримку отримали жінки та чоловіки, що втратили роботу внаслідок воєнних дій, які на момент реалізації проєкту проживають в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій та Харківській областях. Потенційні кандидати на навчання подавали мотиваційний лист, який пояснює їхній запит на додаткове навчання. Було розроблено онлайн опитувальник, який містить необхідні запитання до потенційного кандидата, щоб виявити його спроможність та мотивацію у додатковому навчанні. Мотиваційний лист є частиною опитувальника - це навідні питання, які допоможуть кандидату достатньо повно описати свою мотивацію. Кожен з кандидатів, який заповнив опитувальник, отримає зворотний зв’язок щодо можливостей навчання. Крім того, ГО «Відповідальні громадяни», на базі якої було проведене дослідження, тісно співпрацює з центрами зайнятості, які також надають можливості у додатковому навчанні. У випадку, коли організація бачить, що потреби кандидата зможе закрити центр зайнятості – робилась переадресація кандидата. Результати цієї переадресації відслідковувалися організацією.

Було обирано сертифіковані школи, навчальні центри, які мають ліцензію на проведення навчань, надають сертифікати про проходження курсів учасникам.

Відслідковувати доступи до персональних даних учасників та їх захисту. Мотиваційний лист – це частина онлайн опитувальника, який розміщено на платформі KoboToolbox. Розповсюджує жодних чутливих даних кандидатів серед підрядників, партнерів та інших не відбувалося. Тільки якщо це має письмове погодження від самого кандидата.

Представників сфери освіти пройшли тренінги на тему профорієнтації, soft skills, business skills. Уже в подальшому, після проведення нашого дослідження та після проходження тренінгу освітяни повинні будуть охопити не менше ніж 900 підлітків та молодих людей 14-23 років, які прослуховують тренінги на теми профорієнтації, soft skills, business skills. Одним із завдань освітян в рамках цих тренінгів буде розповсюдження інформацію про кар'єрні та навчальні можливості, які надаються центрами зайнятості для підлітків та молоді.

У грудні 2023 організація проводила тренінги з визначення основних потреб дитини для 290 освітян Харківської, Запорізької, Дніпропетровської та Донецької областей. Під час практичних вправ та збору зворотного зв'язку вдалось встановити, що найбільший запит на подальше навчання освітян усіх рівнів саме щодо тренінгів з формування та розвитку м'яких (soft skills) та твердих навичок (hard skills). З'ясувалось, що для освітян не було організовано подібне навчання вже протягом 4 років. Навчання за темою планування кар'єрного розвитку особистості, від спланованої профорієнтації до побудови бізнес планування, не здійснювалось вже понад 6 років. Тобто освітяни наразі не володіють навичками формування практичних умінь у учнів з побудови особистісного та професійної траєкторії особистості. У зв'язку з такою визначеною проблемою, ми вбачаємо необхідним організувати для 300 освітян різних рівнів освіти тренінги за темою «Soft skills and business skills – від профорієнтації до побудови власної траєкторії професійного успіху». Можу стверджувати, що сучасна учнівська молодь має прямий запит на розвиток особистісних якостей, як цілепокладання, комунікативність, критичне мислення, креативність. Сучасні освітяни розуміють значення такого запиту від учнів,

проте не мають наразі навичок щодо сучасного викладання таких елементів на заняттях, відсутній взаємозв’язок співпраці між освітою та Центрами зайнятості. У програмах навчання НУШ особливу увагу надано формування критичного та креативного мислення, математичні уроки побудовані за методикою Петерсона, де усі задачі потребують креативного мислення.

Тренери для проведення тренінгів обираються через відкритий конкурсний відбір. Критерії та вимоги до тренерів формуються у технічному завданні: це освіта, досвід роботи у сфері тематики тренінгу не менше 5 років, наявність сертифікації тренера, наявність досвіду роботи тренера не менше 5 років, наявність власних розроблених програм за тематикою тощо.

Освітяни, які пройшли тренінг можуть проводити ці тренінги для підлітків та молоді в навчальних закладах (наприклад, на базі укриттів, які є в закладах), на базі просторів, дружніх до дитини, digital learning centres. Також такі заняття можуть бути проведені онлайн.

Аналіз тренінгової програми та пропозиції щодо вдосконалення.

Загальна оцінка. Програма тренінгу для внутрішньо переміщених сімей виглядає досить структурованою та орієнтованою на вирішення актуальних потреб цієї категорії населення. Вона охоплює важливі аспекти соціалізації, розвитку емоційної стійкості та адаптації.

Сильні сторони:

- Системний підхід. Програма має чітку структуру, визначені цілі та завдання.
- Різноманітність методів. Використання активних, індивідуальних та групових методів сприяє залученню учасників та ефективному навчанню.
- Фокус на практичних навичках. Тренінг спрямований на розвиток конкретних навичок, необхідних для адаптації та соціалізації.
- Увага до емоційного аспекту. Програма включає психотехніки, спрямовані на розвиток емоційної стійкості та регуляції.

Пропозиції щодо вдосконалення.

1. Індивідуалізація.

- Диференціація за віком. Враховуючи, що у складі сімей можуть бути різновікові діти та дорослі, варто розглянути можливість проведення окремих сесій або груп для різних вікових категорій.

- Індивідуальні консультації. Для учасників, які потребують додаткової підтримки, можна організувати індивідуальні консультації з психологом.

2. Розширення тематики.

- Практичні навички. Додати модулі, присвячені пошуку роботи, житла, оформленню документів та іншим практичним аспектам адаптації в новому місці.

- Інтеркультурна комунікація. Включити в програму елементи, що допомагають учасникам краще розуміти культурні особливості нового середовища та ефективно взаємодіяти з місцевими жителями.

- Юридичні консультації. Запросити юриста для проведення лекції або дискусії на тему юридичних аспектів статусу ВПО.

3. Оцінка ефективності.

- Збір зворотного зв’язку. Регулярно збирати відгуки учасників про тренінг для оцінки його ефективності та внесення необхідних коригувань.

- Довгострокове спостереження. Проводити повторні опитування або інтерв’ю з учасниками через певний час після завершення тренінгу для оцінки стійкості досягнутих результатів.

4. Співпраця з іншими фахівцями.

- Соціальні працівники. Залучати соціальних працівників для надання інформації про соціальні послуги та підтримку, доступну для ВПО.

- Медичні працівники. Організувати зустрічі з лікарем або психотерапевтом для обговорення питань здоров’я та психологічної реабілітації.

Приклад додаткової вправи для розвитку емоційної стійкості. Вправа «Коробка з почуттями»: учасники отримують коробку з різними предметами, які символізують певні емоції (наприклад, камінь - важкість, пір’їнка –легкість, клубок ниток – заплутаність). Кожен учасник вибирає кілька предметів і розповідає, які емоції вони у нього викликають та як він з ними справляється.

Приклад модуля «Практичні навички». Модуль «Пошук роботи»:

- Огляд ринку праці в регіоні.
- Складання резюме та супровідного листа.
- Підготовка до співбесіди.
- Навички самопрезентації.

Висновок.

Запропонована тренінгова програма є хорошим фундаментом для роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями. Внесення вищезазначених змін дозволить зробити її ще більш ефективною

Здійснений нами аналіз дозволив відзначити такі тенденції:

- сім'ї ВПО потребують отримання механізмів для можливості самостійної адаптації на новому місце (отримання роботи);
- ВПО потребують зараз доступ до базового – житло, освіта.

Ми спостерігаємо тенденцію в запитах людей, які сьогодні здебільшого прагнуть можливостей для особистого розвитку. Люди прагнуть навчатися, опановувати нові професії та знаходити стабільну роботу, яка стане надійною основою для їхнього майбутнього. Такий підхід з боку мешканців громад у перспективі сприятиме зміцненню самих громад, забезпечуючи їхню стійкість і здатність до відновлення.

Цікаві данні нам вдалося отримати в результаті аналізу отриманих відповідей при проведенні опитування. Майже 80% опитуваних зазначили, що при повторному виникненні схожих ситуацій вони будуть розраховувати лише на себе, а 20% – на волонтерів та громадські організації. Тобто, судячи з отриманої інформації можна дати рекомендації органам місцевої влади переглянути програму та алгоритм дії при виникненні надзвичайних ситуацій.

2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо-переміщених осіб в умовах громадської організації

У дослідженні було проведено аналіз соціально-педагогічної підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що здійснюється в умовах громадської організації. Основна увага приділялася особливостям інтеграції таких сімей у нове соціальне середовище, їхнім потребам, труднощам адаптації, а також ефективності наданої підтримки з боку громадських організацій.

Дослідження враховувало сучасні соціальні реалії, спричинені військовими конфліктами та іншими кризовими явищами, через які виникає вимушене переміщення осіб. Було визначено, що значна частина сімей ВПО стикається із проблемами психологічного характеру, матеріальними труднощами, нестачею інформації про можливості соціальної підтримки, а також із проблемами інтеграції в нові громади.

Роль громадських організацій у цьому процесі є ключовою, оскільки вони часто забезпечують оперативну допомогу в період, коли державні структури не завжди можуть швидко реагувати. У ході аналізу роботи таких організацій було з’ясовано, що їхніми основними напрямками діяльності є:

1. Надання матеріальної допомоги (харчові продукти, одяг, медикаменти).
2. Проведення психологічних консультацій для зменшення стресу та травматичного досвіду у дорослих і дітей.
3. Організація освітніх заходів для підвищення обізнаності про права та можливості ВПО.
4. Сприяння соціальній інтеграції через залучення сімей до громадських ініціатив та заходів.

У межах дослідження було проведено опитування серед представників сімей ВПО та працівників громадських організацій. Отримані дані дозволили виокремити як позитивні, так і проблемні аспекти соціально-педагогічної підтримки. Наприклад, значна кількість респондентів відзначала високий рівень

уваги з боку громадських організацій, однак також були висловлені зауваження щодо недостатньої тривалості програм підтримки або обмеженості їх фінансування.

Під час аналізу було запропоновано шляхи вдосконалення соціально-педагогічної підтримки. Зокрема, наголошувалося на необхідності розробки довготривалих програм інтеграції, що передбачають не лише екстрену допомогу, але й сприяння у працевлаштуванні, доступі до освіти та соціальних послуг. Особливо важливим є забезпечення міжвідомчої співпраці, коли громадські організації, державні установи та бізнес об’єднують зусилля для вирішення проблем ВПО.

Таким чином, дослідження виявило, що соціально-педагогічна підтримка сімей ВПО у громадських організаціях відіграє суттєву роль у забезпеченні їх адаптації. Водночас існує необхідність подальшого розвитку цієї сфери, зокрема через підвищення рівня професійної підготовки фахівців, збільшення фінансування та удосконалення методів роботи.

Соціально-педагогічна підтримка сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є актуальною проблемою сучасного українського суспільства, що обумовлено як масовим переміщенням населення внаслідок воєнного конфлікту, так і необхідністю адаптації цих родин до нових соціальних умов. У межах дослідження було здійснено аналіз діяльності громадських організацій, що надають підтримку сім’ям ВПО, з акцентом на соціально-педагогічний аспект.

Методологічна основа дослідження. Для реалізації дослідження використовувалися методи спостереження, опитування та аналізу документів, що дали змогу комплексно оцінити стан підтримки сімей ВПО. Було проаналізовано діяльність кількох провідних громадських організацій, зокрема через призму їхніх програм допомоги. Дослідження проводилося в таких напрямах: вивчення соціального середовища, в якому функціонують родини ВПО; аналіз педагогічного впливу заходів, що організовуються; оцінка ефективності різних методів підтримки.

Соціально-педагогічна підтримка, її структура і зміст. Результати дослідження свідчать, що соціально-педагогічна підтримка сімей ВПО реалізується через комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію емоційного стану, розвиток освітнього потенціалу дітей та забезпечення інтеграції в нове соціокультурне середовище. До основних напрямів підтримки належать емоційно-психологічна допомога, освітньо-педагогічна робота та соціальна інтеграція.

До емоційно-психологічної допомоги відносять організацію групових занять із психологами для дітей та дорослих, спрямованих на зняття стресу й адаптацію до нових умов життя та індивідуальне консультування, яке дає змогу розробити індивідуальні стратегії подолання труднощів.

Освітньо-педагогічна робота включає в себе проведення тренінгів для батьків з питань виховання дітей у кризових ситуаціях та залучення дітей до освітніх заходів, зокрема додаткових занять, що сприяють вирівнюванню рівня знань.

Соціальна інтеграція відбувається за рахунок організації культурно-просвітницьких заходів, що допомагають ВПО долучитися до місцевої громади та проведення інформаційних кампаній для місцевих жителів щодо толерантності й підтримки нових членів громади.

На основі отриманих даних було виділено кілька ключових результатів, що відображають ефективність соціально-педагогічної підтримки:

Зміцнення емоційного стану родин - родини, які брали участь у програмах, демонстрували значне зниження рівня тривожності та покращення емоційного фону. Учасники особливо відзначали роль підтримки психологів, яка допомагала впоратися з травматичними наслідками переміщення.

Покращення академічних результатів дітей – залучення до освітніх програм сприяло не лише вирівнюванню знань, але й формуванню позитивного ставлення до навчання. Діти з родин ВПО отримували можливість відвідувати гуртки, що позитивно вплинуло на їхній загальний розвиток.

Поглиблення соціальної інтеграції – завдяки участі в культурних та інтеграційних заходах, родини ВПО частіше взаємодіяли з місцевими жителями, що сприяло формуванню почуття належності до громади.

Однак дослідження також виявило низку проблем, які потребують вирішення. Зокрема:

- Нерівномірність доступу до послуг – у регіонах із високою концентрацією ВПО спостерігається нестача ресурсів, що обмежує можливість охоплення всіх потребуючих родин.

- Недостатнє фінансування – громадські організації часто залежать від грантових коштів, що робить їхню діяльність нестабільною.

Відсутність системної взаємодії між організаціями – хоча більшість організацій працює в одному напрямі, їхні дії не завжди узгоджені, що знижує загальну ефективність допомоги.

На основі аналізу результатів можна запропонувати такі рекомендації:

1) Розробка єдиної програми підтримки. Створення комплексної програми на національному рівні, яка передбачала б координацію діяльності громадських організацій, державних структур і міжнародних партнерів.

2) Забезпечення стабільного фінансування. Розробка механізмів довгострокового фінансування програм через залучення як державних, так і приватних ресурсів.

3) Підвищення кваліфікації фахівців. Організація тренінгів та семінарів для працівників громадських організацій з метою підвищення їхньої компетентності в роботі з ВПО.

4) Підтримка локальних ініціатив: Стимулювання громадських ініціатив на місцевому рівні через надання мікрогрантів та ресурсної підтримки.

Дослідження соціально-педагогічної підтримки сімей ВПО в умовах громадської організації засвідчило важливість інтеграції зусиль різних суб’єктів допомоги. Ефективна підтримка сприяє як адаптації сімей до нових умов, але й їхній соціальній та емоційній стабільності. Проте вирішення виявлених проблем потребує посиленої уваги з боку як громадянського суспільства, так і держави.

ВИСНОВКИ

У ході роботи проаналізовано сучасні теоретичні підходи до підтримки сімей внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Визначено, що ефективна соціально-педагогічна підтримка ґрунтується на міждисциплінарному підході, який враховує соціальні, психологічні та педагогічні аспекти. Розкрито зміст, форми і методи такої підтримки, що дозволяють адаптувати їх до різних соціальних умов і потреб.

На основі зазначеного вище пропонуємо тлумачення терміну «внутрішньо переміщені особи» – це особи або групи осіб, які є громадянами України або громадянами інших держав, перебувають на території України на законних підставах, які вимушені залишити місця свого постійного проживання в результаті ускладнення політичної, соціально-економічної, екологічної ситуації у певній адміністративно-територіальній одиниці держави з метою уникнення проявів насильства, порушення прав людини, наслідків стихійних або антропогенних лих, екологічних змін, проектів соціально-економічного розвитку задля збереження життя та свободи та не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів.

У роботі представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне часткове розв’язання проблеми соціально-педагогічної адаптації сімей ВПО , використовуючи можливості громадських організацій.

Дослідження особливостей функціонування сімей ВПО в умовах соціальних змін показало, що основними проблемами є втрата стабільності, психологічна напруженість та потреба у соціальній інтеграції. Визначено ключові потреби сімей, зокрема у психологічній, матеріальній і правовій допомозі, а також у підтримці соціальних контактів та адаптації до нових умов життя.

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків.

По отриманим даним ми бачимо, що отримувало допомогу 75% опитуваних, не отримували 25%. Найбільше внутрішньо переміщені сім'ї отримували допомогу від громадських організацій та волонтерів – по 40%, від місцевої влади та релігійних організацій – по 5%.

Отримані показники показали, що серед найбільших потреб внутрішньо переміщених сімей можна виділити соціальну допомогу 30% та психічний комфорт – 30%. У житлі та роботі потреба у 40% опитуваних.

У ситуації тимчасового переміщення дуже високий ризик виникнення психічно нестабільних станів, психічних розладів, як і спостерігається зниження самооцінки, рівня домагань. Серйозні порушення спостерігаються у соціалізації внутрішньо переміщених сімей.

Спеціально сформоване психологічно соціально комфортне середовище, організоване з урахуванням специфіки соціальних проблем і психологічного стану переселенців, здатне пом'якшити складності соціокультурної адаптації, що виникають, сприяти інтеграції та допомогти адаптуватися у новому середовищі.

Важливим інструментом успішної соціалізації вимушено переміщених підлітків можуть стати спеціально організовані психолого-педагогічні програми, спрямовані на формування соціальної та міжкультурної компетентності, позитивних установок, а також формування толерантної поведінки у міжкультурних відносинах.

Розроблено програму соціально-педагогічної підтримки, адаптовану до діяльності громадських організацій. Програма включає комплекс заходів, спрямованих на психологічну адаптацію, розвиток соціальних навичок, а також створення умов для самореалізації та інтеграції сімей у місцеві громади. Особлива увага приділена забезпеченню індивідуального підходу та врахуванню культурних, соціальних і економічних аспектів.

Експериментальне впровадження розроблених форм і методів підтримки підтвердило їх ефективність. Результати показали, що програма сприяє покращенню соціальної адаптації, емоційного стану, розвитку позитивної взаємодії у сім’ях ВПО. Оцінено вплив заходів на загальне благополуччя сімей, що демонструє доцільність подальшого впровадження таких програм.

Дослідження підтвердило необхідність і значущість соціально-педагогічної підтримки для сімей ВПО в умовах сучасних викликів. Розроблена програма може бути ефективним інструментом у роботі громадських організацій та соціальних служб. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні підходів до інтеграції сімей ВПО та масштабуванні запропонованої програми для різних регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вебер. Т. Травмафокус. Спеціалізований психотерапевтичний метод для роботи зі стресом, травмою та хронічним болем. Харків : ТОВ «Основа», 2020. 164 с.

2. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції : наукова доповідь / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакірєвої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ : Знання, 2016. С. 140.

3. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Психологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2019. № 9. С. 73-76.

4. Гожда, К.Є., Рекотова, О.П. (2018). Генезис поняття «внутрішньо переміщених осіб». *Молодий вчений,* 4(2). С.659-662.

5. Грандт В.В. Психологія травмуючих ситуацій : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня за освітньо-професійною програмою «Психологія». Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 110 с.

6. Давіденко К. Посттравматичний стресовий розлад: рекомендації з профілактики та лікування. *Український медичний часопис*. 2019. 22 липня. URL: https://www.umj.com.ua/article/159875/posttravmatichnij-stresovijrozlad-rekomendatsiyi-z-profilaktiki-ta-likuvannya (дата звернення 12.10.2024).

7. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 12.10.2024).

8. До Запоріжжя від війни переїхали тисячі людей. Як їм допомагають адаптуватися? / під ред. А. Вавілов, Я. Петрова. *Хмарочос.* URL: https://hmarochos.kiev.ua/2024/01/09/do-zaporizhzhya-vid-vijny-pereyihaly-tysyachi-lyudej-yak-yim-dopomagayut-adaptuvatysya/ (дата звернення 14.10.2024).

9. Жванія Т.В. Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти. *Сучасне суспільство*, 2(2), 2015. С.46-56.

10. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів: посібник для

керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя : Просвіта, 2004. 25 с.

11. «Знедолені? Нездоланні!». Інститут демократії імені Пилипа Орлика. URL: http://idpo.org.ua/ wp-content/uploads/2017/book-2.pdf (дата звернення 14.10.2024).

12. Звіт за результатами всеукраїнського опитування внутрішньо переміщених осіб та мешканців приймаючих громад. Дослідження виконане на замовлення Internews Network за фінансової підтримки Уряду Канади. КМІС, 2016. С. 62.

13. Ісаєва, Н.С. Теоретико-правова характеристика визначення поняття «внутрішньо переміщені особи». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2018. №3, С. 34-39.

14. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR). URL: https://www.ohchr.org/Documents/ (дата звернення: 01.08.2019).

15. Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у Громадах. Харків : Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД), 2020. 246 с.

16. Кульчицький, Т.Р. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Адміністративне право і процес*, 2017. 1(19), С. 51-57.

17. Кхасраві О.З. Поняття та підстави внутрішніх переміщень населення. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія Юридичні науки, 2016. 3(1). С.154-157.

18. Малиха М.І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані,* 2015. №8. С. 6-11.

19. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ, 2008. 223 с.

20. Методи соціологічного дослідження. / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: https://esu.com.ua/article-66719 (дата звернення: 01.08.2019).

21. Михайловський В.І. Внутрішньо переміщені особи – особливості національного та міжнародно-правового забезпечення. Адміністративне право і процес. *Фінансове право*, №4, 2016. С.151-155.

22. Моргун А. Війна Росії проти України: тенденції конфліктного дискурсу в сучасних українських ЗМІ. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.* Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2016. № 3-4 (83-84). С. 352-362, 389 с.

23. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна. Енциклопедія сучасної України. Київ: Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. Т. 1: «А». С. 179-180.

24. Особливості психічного стану внутрішньо переміщених осіб (структура та вираженість психопатологічних порушень). *Медична психологія.* 2019. № 3. С. 40-44.

25. Офіційний сайт Міжнародної асоціації з вивчення вимушеної міграції. URL: http://iasfm.org. [Official website of the International Association for the Study of Forced Migration. (дата звернення: 01.08.2019).

26. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції. Official website of the International Organization for Migration. URL: iom.org.ua. (дата звернення: 01.08.2019).

27. Офіційний сайт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. URL: http://unhcr.org.ua/uk/component/ content/article/2-uncategorised/1261-karta- vnutrishnyohopereselennia-angliyskoyu. (дата звернення :10.09.2024).

28. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження. Київ : Знання, 1996. 128 с.

29. Паригін Б.Д. Основи соціально-психологічної теорії. Київ : Либідь, 2011. 352 с.

30. Піча В. М., Вовканич С. И., Маковецький В. М. Як підготувати, провести і узагальнити результати соціологічних досліджень? Львів : «Знання», 1996. 146 с.

31. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: закон України від 03.03.2016 р. №3671-VI.

32. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: закон України від 05.10.2000 № 2017-111.

33. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: закон України від 20.10.2014 р.№ 1706-VII.

34. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : закон України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/ show/1207-18. (дата звернення : 10.09.2024).

35. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: закон України. *Урядовий кур'єр.* 2001. № 136.

36. Проценко О.О. Внутрішньо переміщені особи як категорія теоретизування та соціальної практики. *Грані*, 2018. 21 (4). С.47-55.

37. Переселенці. Люди, які не загубили себе: дискурс. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на східній Україні. Зведений звіт ООН, ЄС, Група Світового банку. 2022. URL: http:// www.minregion.gov.ua/news/ocinka-shlyahivvidnovlennya-ta-rozbudovimiru-provedena-misieyu-esoon-ta-svitovogo-ban-kusta (дата звернення : 14.10.2024).

38. Попередній аналіз та оцінка потреб ВПО. УВКБ ООН, жовтень 2014. URL: http://unhcr.org.ua/ attachments/article/1232/IDPUKR.pdf. (дата звернення : 10.09.2024)

39. Рютін В.В. Педагогічні умови соціалізації військовослужбовців строкової служби: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ: Луганський національний педагогічний ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2006. 216 с.

40. Савчин М.В., Менджул М.В., Рогач О.Я. Захист прав внутрішньо переміщених осіб. Київ : Монографія, 2018. 268 с.

41. Сірант М.М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*, 2(2.2), 2015. С.154-159.

42. Солдатова О.С. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology*: матер. Третьої міждисципл. наук-практ. конфер. (м. Одеса, 6 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. Д. В. Яковлева. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80-83.

43. Соціальна педагогіка: підручник / за редакцією А.Й. Капської. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.

44. Турецька Я.П. Співвідношення понять «біженець» та «внутрішньо переміщена особа». *Порівняльно аналітичне право*, 2017. №5. С.72-74.

45. Чуйко О. Соціальна підтримка в структурі особистісних ресурсів внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* Серія «Психологія». Київ 2017. № 1(6). № 2(7). С. 146-150.

46. Черенько Л.М. Нові форми бідності в Україні: основні прояви та оцінка масштабів явища. Демографія та соціальна економіка. 2015. № 1. С. 11-21. URL: http://www.refworld.org.ru/idps.html. (дата звернення : 10.09.2024)

47. Чернецька Ю.І. Соціально-педагогічні умови адаптації: автореф. дис. …канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ: Луганський національний університет імені Т.Шевченко, 2008. 20 с.

48. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 64с.

49. Хаустова О. О. Психосоціальна реабілітація: проблеми і шляхи вирішення. *Архів психіатрії.* 2015. Т. 21, № 2. С. 36-42.

50. Kulischer, E.M. Displaced Persons in the Modern World. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science.* Vol. 262, Reappraising Our Immigration Policy. 1999. P. 166-177.

51. Mooney, E. The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern. Refugee Survey Quarterly, 2005. 24 (3), p. 9-26.

52. Nikolajchuk, M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population. *Regional economy*, 3 (37). 2005. P. 105-112.

53. Shalev A.Y. Traumatic stress: the effects of overwhelming experience on mind, body, and society / Ed. by.Van der Kolk, McFarlane, Weisaeth. N.Y. London: The Guilford Press, 2006. P. 77-101.

54. Triandis H.C. Culture and Conflict. *International Journal of Psychology*, 35(2). 2021. P. 54-61.

ДОДАТКИ

Додаток А

Заняття № 1

Тренінг з вдосконалення навичок по пошуку роботи

Назва тренінгу: «Твій шлях до успішного працевлаштування: від резюме до мрії».

Мета: Надати учасникам практичні знання та навички для успішного пошуку роботи в сучасних умовах, сформувати впевненість у своїх силах та мотивувати до активних дій.

Формат: Інтерактивний тренінг з використанням практичних вправ, групової роботи та обміну досвідом.

Тривалість: 1 день.

Цільова аудиторія: Безробітні, які бажають знайти нову роботу.

Структура тренінгу:

Час	Тема	Активність	Мета
9:00-9:30	**Знайомство та створення атмосфери**	«Моє професійне я»: учасники коротко представляються, називаючи свої професійні мрії та досягнення.	Створення довірливої атмосфери, знайомство учасників.
9:30-10:30	**Сучасний ринок праці: виклики та можливості**	Лекція з елементами дискусії, мозковий штурм «Які навички найбільш затребувані на ринку праці?»	Ознайомлення з актуальними тенденціями на ринку праці, визначення власних сильних сторін.
10:30-11:30	**Пошук роботи в Інтернеті: секрети успіху**	Практична вправа «Пошук вакансії»: учасники шукають вакансії за своїми спеціальностями на	Формування навичок ефективного пошуку вакансій в Інтернеті.

		популярних сайтах. Обмін досвідом та рекомендаціями.	
11:30-12:00	**Перерва**	Кава-брейк	Відпочинок, неформальне спілкування.
12:00-13:00	**Майстер-клас «Як написати ідеальне резюме»**	Практична вправа: складання резюме за зразком. Обговорення помилок та вдалих рішень.	Набуття навичок складання ефективного резюме, яке приверне увагу роботодавця.
13:00-14:00	**Секрети написання мотиваційного листа**	Групова робота: написання мотиваційного листа на вигадану вакансію. Обмін роботами та зворотний зв’язок.	Розвиток навичок написання переконливих мотиваційних листів.
14:00-14:30	**Перерва**	Кава-брейк	Відпочинок, неформальне спілкування.
14:30-15:00	**Підготовка до співбесіди: типи запитань, відповіді, лайфхаки**	Рольова гра «Співбесіда»: учасники по черзі грають роль роботодавця та кандидата.	Відпрацювання навичок успішного проходження співбесіди.
15:00-15:30	**Створення індивідуального плану дій**	Коучинг-сесія: кожен учасник формулює свої цілі на найближчий тиждень щодо пошуку роботи.	Мотивація учасників до активних дій, формування індивідуальних планів.

Додаткові елементи:

- **Використання інтерактивних методів:** презентації, відео, кейси, анкети.

- **Залучення експертів:** запрошення представників компаній для проведення міні-лекцій або кейс-стаді.

- **Створення групи підтримки:** організація спільноти в месенджері для подальшого обміну досвідом та взаємодопомоги.

Очікувані результати:

- Учасники отримають практичні знання та навички, необхідні для успішного пошуку роботи.

- Буде сформована мережа контактів серед учасників.

- Учасники будуть мотивовані до активних дій та досягнення своїх професійних цілей.

Примітка: програму можна адаптувати під конкретну аудиторію та потреби, додаючи або змінюючи окремі блоки.

Ця програма пропонує більш інтерактивний та практичний підхід до навчання, що дозволить учасникам не тільки отримати теоретичні знання, але й відразу застосувати їх на практиці.

Додаток Б

Заняття № 2
«Толерантна та інтолерантна особистість»

Мета: Ознайомити з поняттями толерантної та інтолерантної особистості.

Лекційний матеріал: «Р. Оллпорт зазначає, що толерантні люди краще знають самих себе, причому не лише свої переваги, а й недоліки, тому менш задоволені собою. У зв'язку з цим потенціал для саморозвитку у них вищий. Інтолерантна людина помічає в себе більше переваг, ніж в інших (у чужому оці смітинку бачить, а у своєму – колоди не помічає). Інтолерантній людині важко жити як у згоді із самим собою, так і з іншими людьми. Толерантна людина частіше почувається захищено, у безпеці.

Інтолерантні люди частіше наголошують на словах «свої» та «чужі». Толерантна людина гармонійно сприймає світ і готова до будь-яких точок зору. Толерантна особистість – часто творча, орієнтована на роботу, незалежна людина. Інтолерантні люди частіше прагнуть належати до соціальних інститутів, аніж толерантні. Узагальнені характеристики толерантної особистості: орієнтація він, потреба у визначеності, не схильність до педантизму, емпатія, знання себе, відповідальність, захищеність. Основними психологічними критеріями та показник

Вправа № «Подарунок»

Час: 20 хв.

Мета: формувати розуміння про власну унікальність.

1. Кожна людина – унікальна особистість. Вірити у свою винятковість потрібно кожному. Ведучий пропонує учасникам групи подумати над тим, що кожен із них є «подарунком» для людства. Кожен із учасників аргументує своє твердження, наприклад: «я подарунок для людства, бо я…». Ведучий узагальнює висловлювання учасників, каже, що всі мають багато можливостей, багато того, що робить кожного унікальним, і того, що всіх об'єднує. Тому ми потрібні один

одному, і кожна людина може досягти в житті успіху і зробити так, щоб іншим людям поряд з нею було веселіше та радісніше жити.

Вправа № 2. «Що нас поєднує»

Час: 25 хв.

Мета: дослідити схожі властивості учасників.

Ведучий пропонує учасникам групи визначити, що їх поєднує, незважаючи на безліч відмінностей. Кожен із учасників ставить новому співрозмовнику питання, що стосуються психологічних характеристик та інтересів, які можуть об'єднувати учасників групи, та записує результат на аркуші паперу. Наприклад, ми обидва добрі, тактовні, приємні в спілкуванні, виросли в релігійній сім'ї, любимо слухати класичну музику тощо.

Вправа № 3. «Толерантна людина»

Час: 20 хв.

Мета: сформувати поняття про толерантну людину.

Кожен учасник письмово називає 15 характеристик, властивих толерантної особистості, потім ставить знак + навпроти тих якостей, які висловлені.

Потім усі по черзі перераховують ці якості та відзначають ті якості, які виражені і в інших учасників. Підраховуються голоси та виділяються ті якості, які набрали найбільшу їх кількість. Ці якості і є характеристики портрета толерантної особистості цієї групи. У процесі обговорення учасники тренінгу визначають якості толерантної та інтолерантної особистості та з'ясовують, яких якостей їм не вистачає для того, щоб вважатися толерантними людьми.

Підсумки

Рефлексія заняття

Додаток В

Заняття №3
«Ставлення до себе та толерантність до інших»

Мета: показати, як ставлення себе пов'язані з толерантністю до інших.

Вправа № 1. «Привітання»

Вміння легко увійти в контакт, підтримати розмову і так само невимушено розлучитися зі своїм співрозмовником, показує високий рівень толерантності людини. Ведучий пропонує учасникам провести серію зустрічей, об'єднавшись у пари. Для цього потрібно почати розмову, сказати щось приємне своєму співрозмовнику і на приємній ноті розлучитися з ним. Час встановлення контакту, взаємні вітання, розмову, завершення розпочатої розмови, прощання займає 10 хвилин. Приклади ситуацій:

- перед вами людина, яку ви не знаєте, але вам необхідно запитати, як проїхати до певного місця у місті, де ви знаходитесь вперше;

- перед вами людина, яка чимось засмучена і ніяк не може заспокоїтися, допоможіть їй прийти до тями;

- вас гукнули на вулиці, озирнувшись, ви побачили незнайому людину, яка так само зрозуміла, що помилилася; ви починаєте словами..;

Після виконання вправи в процесі обговорення учасники групи приходять до висновку, що вміння вести розмову дозволяє людині почуватися впевненіше в цьому світі, не уникати людей і отримувати задоволення від спілкування з ними.

Вправа № 2. «Мені подобається»

Час: 20 хв.

Учасники сідають у коло. Кожен по черзі виходить до центру, а решта звертається до нього зі словами: «Мені в тобі не подобається…», «Мені в тобі подобається…». Використовується лише фактична інформація, отримана у

процесі групової роботи. Після висловлювання всіх, хто стоїть у колі висловлюється у тому, що він витяг з отриманої інформації, що відкинув.

Вправа № 3. «Моє ставлення»

Час: 15 хв.

Мета: сформувати відношення до деліквентних гупп.

Ведучий пропонує учасникам групи письмово висловити своє ставлення до представників делінквентних та девіантних груп: наркоманів, волоцюг, фізично неповноцінних, заражених СНІДом, психічно неповноцінних, антисоціальних угрупувань. Необхідно вказати, як слід вчинити з представниками цих груп – ізолювати, ігнорувати, допомагати чи вживати інших заходів. Результати роботи обговорюються всіма учасниками групи, дозволяючи визначити толерантне чи інтолерантне ставлення, кожен висловлює свою думку.

Додаток Г

Заняття №4:
«Професійні кордони та толерантність»

Час: 120 хв.

Мета: визначення рівня стресу та підбір видів консультування у відповідно до фази проходження стресу.

Інтерактивна лекція на тему стресу, що виникає в умовах вимушеної зміни місця проживання

Час: 30 хв

Ціль: коротко викласти основні положення теорії розвитку стресу, зіставляючи із питаннями вимушеної міграції.

Для такого інформаційного повідомлення досить нагадати визначення поняття «стрес» (тиск, напруга) і фази розвитку стресу. Після цього важливо обговорити, які особливості проходження фаз стресу (мобілізація, опір, виснаження) є у переселенців.

Для початку дискусії учасникам можна поставити такі запитання:

- Які особливості та складності консультування на кожному етапі стресу (мобілізація, опір, виснаження)?
- Як, що і навіщо ми робимо, працюючи з гострим стресом? Який може бути алгоритм консультування?

Під час сесії рекомендується звернути увагу на визначення рівня стресу, який відчуває клієнт організації чи сам соцпрацівник.

Вправа «Професійні кордони та толерантність. Робота зі стресом у співробітників та клієнтів організації. Робота над собою»

Час: (30 хв)

Мета: розширити розуміння проблеми розвитку стресу при вимушеній зміні місця проживання; проведення паралелей між розвитком стресу у клієнтів та працівників організації.

Тренер просить учасників згадати та обговорити випадки порушення їх особистісних кордонів клієнтами у процесі роботи. Тут важливо рухатися до усвідомлення того, які саме дії та способи взаємодії спричинили збільшення стресу та порушення особистісних та професійних кордонів. При цьому можна звернутися до матеріалів та висновків вправи «Мій складний клієнт», описаної вище. Можливі варіанти роботи: обговорення у парах (трійках), самоаналіз (опис на папері) з подальшим обговоренням групи.

Вправа «Правила надання першої психологічної допомоги»

Час: (60 хв)

Мета: ознайомити соціальних працівників із матеріалами з надання допомоги. Відпрацювати навички окремих технік.

Тренер знайомить учасників із матеріалами публікації ВООЗ «Перша психологічна допомога: керівництво для працівників на місцях», розділ 3 «Надання першої психологічної допомоги». Особливу увагу слід приділити наступним аспектам:

– Як правильно говорити з клієнтом у ситуації гострого стресу:

– Постарайтеся знайти для розмови тихе місце, де нічого не відволікатиме.

– Поважайте конфіденційність і по можливості не розголошуйте повідомлені особисті відомості.

– Будьте поруч із людиною, але дотримуйтесь необхідної дистанції з урахуванням його віку, статі та способу життя.

– Демонструйте активне слухання.

– Будьте терплячі та спокійні.

– Надайте фактичну інформацію, якщо вона є. Чесно кажіть, що знаєте, а чого не знаєте: «Я не знаю, але постараюся для вас дізнатися».

– Надайте інформацію простими словами.

– Позначте виявлені постраждалим зусилля, спрямовані на самостійний вихід із тяжкої ситуації.

Кризова ситуація:

– Що трапилося?

– Коли та де це сталося?

– Якою є ймовірна чисельність постраждалих, і хто вони?

Доступна допомога та підтримка:

– Хто відповідає за задоволення основних потреб: надання екстреної медичної допомоги, роздачу продуктів харчування та води, надання даху над головою, розшук членів сім'ї?

– Де і як люди можуть отримати таку підтримку?

– Хто ще допомагає? Чи бере участь місцеве населення в вживанні заходів реагування?

Загроза безпеці

– Чи завершилася кризова подія чи вона все ще продовжується, наприклад, під час ескалації збройного конфлікту?

– Які небезпеки можуть чатувати: бойовики, міни, зруйнована інфраструктура?

– Чи є зони, яких слід уникати з міркувань безпеки (наприклад, де є явний фізичний ризик) чи куди вам заборонено доступ?

Реакція на кризові події.

Люди по-різному реагують на кризові події. Нижче наведено деякі приклади реакцій на стресові ситуації.

– Фізичні симптоми (тремтіння, головний біль, різка слабкість, втрата апетиту, різноманітні болючі відчуття).

– Плач, сум, пригнічений настрій, скорбота.

– Тривога, страх.

– Напруга та нервозність.

– Стурбовані думки про те, що станеться щось погане.

– Безсоння, нічні кошмари.

– Дратівливість, агресія.

– Почуття провини, сором (наприклад, через те, що вижив чи не може допомогти чи рятувати інших).

– Втрата орієнтування в ситуації, емоційне заціпеніння, відчуття нереальності того, що відбувається, або перебування в тумані.

– Замкнутість чи нерухомість.

– Відсутність реакцію інших людей, відмова розмовляти.

– Дезорієнтація (наприклад, людина не може сказати, хто вона, звідки чи що сталося).

– Нездатність подбати про себе та власних дітей (наприклад, відмова від їжі та пиття, нездатність приймати прості рішення).

Алгоритм надання першої допомоги.

– Зверніться до людини:

– звертайтеся шанобливо;

– запитайте, чим допомогти;

– по можливості, знайдіть безпечне та тихе місце для розмови, можна відвести її убік;

– створіть елементарну комфортну обстановку: дайте води і т. п.;

– постарайтеся забезпечити безпеку потерпілого;

– виведіть людину з місця, де їй загрожує небезпека, якщо це можна зробити без ризику;

– якщо людина пригнічена, постарайтеся не залишати її одну.

Повернення до реальності:

– попросіть людину впертись ногами в підлогу;

– допоможіть людину поплескати пальцями або кистями рук своїми колінами;

– зверніть увагу на якісь нейтральні предмети навколишнього оточення, які вона може побачити, почути чи торкнутися;

– попросіть її розповісти, що вона бачить та чує;

– попросіть її зосередитися на диханні і дихати повільно.

Далі тренер пропонує учасникам об’єднатися у пари для відпрацювання навичок. Відпрацювання цієї навички, доведення її до автоматизму допомагає надати допомогу великій кількості людей, при цьому зберігши своє емоційне та психічне здоров’я.

Додаток Д

Заняття №5.
«Очікувані складності в процесі соціалізації»

Час: 120 хв.

Мета: Розглянути основні складності роботи під час формування соціалізації.

Вправа «Аналіз виникаючих складнощів»

Час: (30 хв).

Мета: допомогти сформулювати та систематизувати виникаючі складнощі у роботі з клієнтами-переселенцями, а також актуалізувати вже наявний досвід реагування на складні ситуації.

Учасники розказують про свої невдачі, рівень пристосування до нового місця проживання.

Результати обговорення фіксуються на фліпчарті.

Вправа «Що робити зі складними клієнтами

Час: (20 хв)

Ціль: формулювання відповідей на типові запити клієнтів, які знаходяться поза професійною компетенцією чи є маніпулятивними.

Тренер проводить інтерактивне обговорення основних причин виникнення складнощів адаптації клієнтів:

- переживання стресових ситуації;
- відривання від сім'ї;
- агресія внаслідок переживання безсилля (безпорадності);
- матеріальні проблеми.

Типові способи розв'язання:

Переадресація – пропозиція розширеної допомоги, інформаційна підтримка (дати інформацію та контакти відповідних структур, але не обіцяти вирішення питання).

Завдання соціального працівника – допомогти клієнту і водночас самому не потрапити у психологічну пастку. І тому важливо усвідомлювати, які саме послуги організація може чи може запропонувати; розуміти, у чому полягає цінність клієнта для організації та самого співробітника. Якщо ці цінності виходять за межі професійної етики та компетенції, він може опинитися у ситуації вразливості, тобто клієнт користуватиметься своєю цінністю для соціального працівника.

У разі прояву агресії з боку клієнта (крик, звинувачення, необґрунтовані вимоги) важливо прояснити причину такої поведінки та зрозуміти, що клієнту потрібно і що він зробив для вирішення ситуації. При цьому важливо зберігати доброзичливе ставлення.

Вправа «Мій складний клієнт»

Час: 40 хв

Мета: виявити особистісні особливості консультанта, які є причиною професійних складнощів у консультуванні.

Тренер дає учасникам завдання згадати важкого клієнта з їхньої практики і уявити його (її) зараз, після чого дати відповіді на наступні питання (записати на папері):

Яка риса в цьому клієнті найбільше дратує мене, турбує, зачіпає. Іншими словами, що мені у цьому клієнті не подобається?

Чим ця характеристика (особливість) клієнта йому корисна? Тобто як ця риса приносить вигоду і яку саме?

За що цього клієнта можуть любити чи поважати його родичі, кохані чи близькі люди?

Чи маю цю рису клієнта, наскільки вона виражена, як мені з цим боротися, як я до цього належу?

За що я можу бути вдячним цьому клієнтові?

Час підготовки відповідей: 10 хв.

Після завершення результати роботи та враження обговорюються в парах (трійках) та у загальному колі.

Тренеру на замітку. Необхідно створити найбільш сприятливу обстановку для навчання і використовувати групу як джерело підтримки та досвіду.

4. Підбиття підсумків дня (30 хв)

Мета: підбити підсумки сесії; перевірити емоційний стан учасників.

Учасники у вільній формі висловлюють, що, на їхню думку, було найважливішим і запам’яталося за поточний робочий день, а що можливо було зайвим та/або непотрібним. Варто дослухатись до запитів на відпрацювання консультаційних навичок. Можливо, цьому потрібно буде присвятити окремий час.

Додаток Е

Заняття №7
«Підбиття підсумків тренінгу»

Час: 60 хв.

Мета: підбити підсумки тренінгу, отримати зворотній зв’язок, колективне підбиття підсумків.

Мета: інтеграція отриманих знань та навичок, підтримка колегіальності серед учасників.

Тренер пропонує учасникам створити груповий проектний малюнок «Моє життя у професійній сфері зараз».

Малюнок виконується фарбами всіма учасниками тренінгу на одному аркуші А1 одночасно. Після завершення роботи кожному учаснику пропонується висловитись, пояснити створений малюнок, дати зворотний зв’язок.

Тренеру на замітку: груповий малюнок дає можливість обговорити міжособистісну взаємодію учасників; дати відповіді на запитання щодо ресурсів групи. При цьому також важливо не інтерпретувати малюнок, а розпитувати авторів про те, яким змістом вони самі наділяють намальоване, що бачать у своєму малюнку. На закінчення рекомендується обговорити, наскільки було досягнуто мети та завдання даного тренінгу.